

MATKAT, PERINTEET JA TURVALLISUUS SAAMELAISLASTEN KASVUYMPÄRISTÖISSÄ

Leena Aalto

Elämä laajalla Saamenmaalla on aina ollut luontosidonnaista. Luonto antoi, mutta se myös otti. Jo pienestä pitäen lapset olivat mukana erilaisissa luonnon olosuhteissa, ympäristöissä ja matkoilla. Mikään ei ollut itsestään selvää. Kaikkia asioita ja tapahtumia ei voitu ennakoita, oli opittava pärjäämään ja otettava sääolosuhteet, tehtävät ja elämän vaikeudet vastaan sellaisina kuin ne tulivat. Luonnolla oli omat lakinsa, joihin joutui sopeutumaan ja toimimaan sopivalla tavalla. Toinen ei voinut lapsen puolesta pärjätä, lapsen oli opittava asteittain itse selviytymään kykyjensä ja ikänsä mukaisesti. Tiedettiin, miten pakkasessa, pimeydessä ja lumimyrskyissä oli toimittava ja tilanne menee aikanaan ohi. Sääolosuhteet tunnettiin, ne eivät olleet uusia yllätyksiä. Tukea ja ymmärrystä kuitenkin aina annettiin, ei jätetty yksin. Luontosuhde ja yhteisöllisyys oli vahvaa.

Arkipäivää helpottavia perinteitä opittiin lähipiirissä. Kasvuympäristö luonnossa oli myös kehitettävä. Luonnon kiertokulku antoi virikkeitä ja onnistumisen kokemuksia omille toiminnoille. Nähtiin tekojen seuraukset ja voitiin kehittyä suoriutumaan vielä haastavammista tehtävistä. Lapset olivat mukana saamelaisessa arjessa, ajattelu- ja toimintatavoissa ja yhteisen vastuun kantamisessa. Poronhoidon tehtävät opittiin käytännössä eri vuodenaikoina. Myös kokemusperäiset kertomukset ja tarinat olivat hyvin opettavaisia. Oman kulttuurin ja omien arvojen tunteminen oli tärkeää sekä ajattelussa että käytännössä. On puhuttu kulttuurisensitiivisyydestä. Lasten kielelliseen kehitykseen ja saamen kielen voimistamiseen on viime aikoina panostettu enemmän. Perinteiden arvo on ymmärretty, ja niitä pyritään ylläpitämään ja kehittämään. Kokonaisuudesta kehittyä lapselle vahva saamelainen identiteetti, mikä antaa sitten voimia astua myöhemmin aikuisuuden tielle ja rakentavaan työelämään.

Sota-ajat olivat olleet Lapin lapsille ja myös muille siviileille ja sotilaille yleisesti rankkoja. Evakkomatkoilla ja evakkoaikoina koettiin turvattomuutta ja hätää. Kaikki eivät edes päässeet evakkomatkalle. Itärajalta Petsamosta, Savukosken ja Karjalan seuduilta oli lapsia ja naisia joutunut siviilisotavangeiksi Neuvostoliiton puolelle. Vankeus oli monelle tuottanut trauman ja häpeän loppuiksi. Vankeusajoista pystyttiin kertomaan vasta vuosikymmenten jälkeen. Saamelais- ja raja-seudun lapset olivat tottuneet pienestä pitäen matkoihin, mutta nämä matkat ja tapahtumat olivat olleet erilaiset. Karjalan puolella ankarissa vankilaolosuhteissa oli kuollut paljon pieniä lapsia. Suomen itärajan turvaaminen ja puolustaminen oli kovilla Neuvostoliiton hyökkäysten ja partisaani-iskujen vuoksi. Maan turvallisuus on edelleen tärkeä asia lasten kehityksen ja elämän kannalta.

Sotien lisäksi pohjoisen lapset joutuivat kokemaan pulavuosia ja erilaisia kulkutauteja. Espanjantauti ja tuberkuloosi verottivat väestöä rajusti. Lapsia kuoli paljon ja lapsia jäi myös orvoiksi, kun taudit ja sota veivät vanhemmat. Vastustuskyky oli heikko ja ravinnon saanti pulavuosina vaikeaa. Mutta toivoa ei menetetty. Lappi rakennettiin uudelleen. Nykyään arktiset alueet ovat tulleet monella tapaa mielenkiinnon kohteiksi. Menneitä historiallisia tapahtumia ja menetyksiä sekä saamelaisten oikeuksia vielä selvitetään. Lasten tulevaisuutta katsotaan nyt uusin silmin.

SAAMEN LASTEN ASUMISYMPÄRISTÖJEN NÄKYMIÄ

Vasemmalla: Pallastunturi. Miehiä peskit päällä. Kauniina talvipäivänä ollaan juhlapuvuissa. Kuva: P. Huovila, Suomen Matkailuyhdistys, Museovirasto.

Keskellä: Utsjoki 1938. Ailigas-tunturi kaukaa Tenolta katsottuna. Kuva: Niilo Tuura, Museovirasto.

Oikealla: Inari Lemmenjoki 1948. Poromies Juhani Jomppanen laskee poroja työssään Hammastunturin poroerotuksessa. Kuva: Erik Blomberg, Museovirasto.

Vasemmalla: Enontekiö. Saana-tunturi ja Tsahkal-järvi. Kuva: Matti Poutvaara, Museovirasto.

Keskellä: Marian-päivän porokilpailut Hetassa 1970. Saamelainen Mauri Eira ja porot matkalla kilpailuun. Kuva: Pauli Laalo, Museovirasto.

Oikealla: Muonio: Kemiläisen vaara. Jerisjärvi. Taustalla Keimiötunturi. Kuva: Terhi Taipaleenmäki, Museovirasto.

Vasemmalla: Enontekiö 1945. Kilpisjärven selkää etelästä nähtynä. Taustalla Saanatunturi.
 Kuva: Uuno Peltoniemi, Museovirasto.

Keskellä: Niillasa Inger Anna 1940 ja poro. Lappi Koutokeino. Kuva: Börje Sandberg, Museovirasto.

Oikealla: Enontekiö 1964. Rommajärven kenttää Kaijukan lapin kylässä.
 Kuva: Martti Linkola, Museovirasto.

*****

Saamelaisten matkoja lasten kanssa vieraille maille:

Sara Gustafsson 2014. Bilden av samnen. Svenska Turistföreningens framställning av samerna under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Örebro universitet. C-uppsats.
<https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:750824/FULLTEXT01.pdf>

Veli-Pekka Lehtola 2009. Lappalaiskaravaanit harhateillä, kulttuurin lähettiläät kiertueilla? Saamelaiset Euroopan näyttämöillä ja eläintarhoissa. Artikkelijulkaisussa Faravid: Pohjois-Suomen historiallisen yhdistyksen vuosikirja 33, 321–346
<https://www.veli-pekkalehtola.fi/UserFiles/files/Karavanpakattu.pdf>

*****

Vasemmalla: Enontekiö Kilpisjärvi 1933. Kota Kolttalahdessa. Maisema. Kuva: Museovirasto.

Keskellä: Enontekiöläiset Saksan kiertueella 1925. Elli Autto kutoo nauhaa kodan edessä.
 Kuva: Franz Dubbick, Museovirasto.

Oikealla: Enontekiö 1921-1929. Maisema Näkkäläjärveltä. Kuva: Juhani Ahola, Museovirasto.

Vasemmalla: Enontekiön saamelaiset palaamassa lokakuussa 1930 Saksasta, Leipzigistä herra Franz Dubbickin johdolla. Vas. Juhanas Antintytär Marja, Armas Niemelä, tuntematon, Nikodemus Nutti eli Nutti Niku ja Tuomas Magga eli Duommas Duommas. Kuvat E. Laakso, Museovirasto.

Keskellä: Enontekiön saamelaiset Saksassa 1925. Vas. Hilma Kitti, Ellen Elviira Kitti sylissään komsiossa tyttärensä Ellen Kitti. Oik. Elli Autto, sylissä Anni Autto. Kuva: Franz Dubbick, Museovirasto.

Oikealla: Enontekiön saamelaiset palaamassa lokakuussa 1930 Saksasta, kuvattuna selin museon rappasilla. Kuva: E. Laakso, Museovirasto.

Vasemmalla: Oula Näkkäljärvi eli Iiskon Jussa Oula Enontekiön Nunnusen kylästä 1938. Kuva: Otso Pietinen, Museovirasto.

Keskellä: Suomalaisten Saksaan 1930 tekemän matkan osanottajat (enontekiöläisiä, kittiläläisiä, Norjan ja Suomen saamelaisia sekä Enontekiön suomalaisia:

Marja Antte, Elli Autto, Elli Gaup, Inger Gaup, Paulos – Antto – Gunna, Daniel Mathisen Hetta, Isak Nilsen Hetta, Kristen Hetta, Ole Mathisen Hetta, Joonas Ketola, Ella Stina Larsson, Simoni Laakso, Veikko Laakso, Einar Leppäjärvi, Aini Magga, Nilla Josefsen Magga, Thomas T. Magga, Isak Mikkil, Nils Johan Mikkil, Armas Niemelä, Inger Anne Nilsda, Nils Nutti, Anne Pentha, Pulk Mikkil Nilsen, Anna Helena Rantatalo, Nils Valkeapää. Kuva otettu Dysseldorfissa, Museovirasto.

Oikealla: Tuomas Magga pitelee härkää Saamelaisessa näyttelyssä Helsingin Kaisaniemessä matkalla Saksaan kiertueille vuonna 1925. Matkalla oli mukana poroja ja monia tarvikkeita. Kuva: Museovirasto.

Vasemmalla: Saamelaisia teemapuistossa Pariisin maailman näyttelyssä 1878. Esiteltiin kulttuureja ja heidän tapojaan. Puiston antropologiset Maailman näyttelyt. Kuva: Museovirasto.

* Pariisin näyttelyssä 1878 kävijöitä oli noin 16 miljoonaa. (wikipedia.org)

Oikealla: Arvid Pokka perheineen sekä Ola ja Riitu Hetta Sodankylän Purnumukasta näyttelymatkalla Virossa/Tallinnassa 1931. Kuva: Museovirasto.

* Saamelaisryhmiä oli kierrätetty Euroopassa 1870-luvulta 1950-luvulle asti. (Wikipedia.org.)

*****

Ruotsin saamelaiset olivat huolissaan elantonsa puolesta. Välillä oli vaikeata tulla toimeen valtion rajoitusten vuoksi. Näyttelymatkoja tehtiin kauas Pariisiin ja Chicagoon asti. Samalla tienattiin, nähtiin maailmaa ja muita kulttuureja. Arvosteluja näistä matkoista jouduttiin kuitenkin kuuntelemaan. (Pariisin maailman näyttelyssä 1878 oli käynyt 16 miljoonaa ihmistä. Chicagon maailman näyttelyssä vuonna 1893 oli käynyt noin 27.5 miljoonaa ihmisistä. Wikipedia.org.)
<https://samer.se/2562?=-73>

Tornbjorn Wester 2.6.2023. Samisk kvinna ställdes ut i djurpark. Paris 1889. Artikkel.

*****

SAAMELAISTEN EVAKKOMATKOJA TALVISODAN AIKAAN

Kuvat: SA-kuvat.

Vasemmalla: Petsamontie. Lapista evakkoja, äiti lapsineen 8.2.1940 evakkomatalla.

Keskellä: Lapin miehiä vuonna 1940 evakkomatalla lämpimästi puettuina.

Oikealla: Petsamon vartiomies lämpimässä turkissaan tunturilla. 1.2.1940.

Kuvat: SA-kuvat.

Vasemmalla: Petsamontiellä. Vuotson väkeä ja lehtimiehiä matkalla 14.4.1940.

Keskellä: Vuotson nainen 3.4.1940 kaivolla.

Oikealla: Vuotson naisia matkalla.

Kuvat: SA-kuvat.

Vasemmalla: Jäniskoski 20.2.1940 porokolonna.

Keskellä: Lapin naisia puita hakkaamassa 14.4.1940.

Oikealla: Porokolona Jäniskoskella 20.2.1940.

Talvimuotia 1960-luvulla – saamelaiset mukana

Kuvat: U.A. Saarinen, Museovirasto.

Vasemmalla: Talvimuotipäivät Rovaniemellä 17.9.–19.9.1964. Martta Mänty jakaa ruokaa kodassa.

Keskellä: Talvimuotipäivät Rovaniemellä 17.9.–19.9.1964. Myös lasten vaatteita esiteltiin.

Oikealla: Talvimuotipäivät Rovaniemellä 17.9.–19.9.1964. Poronkäristystä nuotiolla.

*****

Poropäiviä vuosien varrella – oppia ja virkistystä

Jouste Marko 2011. Jutavista saamelaisista talollisiksi poronhoitajiksi: Enontekiöläisen Guhtur Maggan ja Gaddja Nikodemuksen muutto Inarin Kutturään osana pohjoissaamelaisten suurporotalouden ekspansiota 1800-luvun jälkipuoliskolla. Historian Pro gradu. Tampereen yliopisto. Yhteiskunnan ja kulttuuritieteiden yksikkö. <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/82780/gradu05260.pdf>

Mauri Nieminen 2006. Suomen poronhoidon historia ja kehitys. Poropäivät 2006 Kaamanen. <https://jukuri.luke.fi/bitstream/handle/10024/534335/t206.pdf?sequence=1>

*****

Kuvat: Museovirasto.

Vasemmalla. Hyrynsalmen Poropäivät 1913. Pororaito kuuran hopeoimien koivujen alla.
 Keskellä: Hyrynsalmi. Poropäivät 1913. Miehiä pitkällään porontaljoilla lepäämässä.
 Oikealla: Hyrynsalmi. Poropäivät 1913. Poroilla ajellaan. Paluu Suomussalmelle.

Kuvat: Sakari Pälsi, Museovirasto.

Vasemmalla: Helsingin Poropäivät helmikuu 1936. Väapeli Jokela ajaa sanilla.
 Keskellä: Helsingin Poropäivillä 1936 Saamelainen kyydittää lasta poron vetämässä ahkiassa.
 Oikealla: Helsingin Poropäivät helmikuu 1936 Ahkiolla ja sanilla ajoa lapsille.
 Saamiporomies on Petsamon Suonikylästä Kiurel Moskinikov.

*****

Lappia Helsingissä -lyhyt elokuva Suomi-Filmi oy. Helsingin poroviikko helmikuussa 1936 Kaisaniemen ravintolan ympäristössä Töölönlahdella leiri. Järjestäjänä Poroisäntä K.J. Holster Ylitorniolta. Aitauksessa oli ollut 60 poroa. Kävijämäärä oli 50 000.

*****

NÄYTTELYITÄ ASUMISESTA JA VAATETUKSESTA ARKTISILLA SEUDUILLA

Kuvat: Museovirasto.

Vasemmalla: Koivikkaat, koipikinttaat poron koivista oli Savukoskelta 1947 näyttelyssä.

Keskellä: Leningrad marraskuu 1935. Koltta-saamelaisen kota, mies ja poro. Neuvosto-Karjalan näyttelyssä Leningradin Venäläisessä museossa.

Oikealla: Peskiin eli poroturkkiin puettu mies Pelkosenniemeltä 1947 näyttelyssä.

*****

Johan Turi 1917. Muittalus samid birra – En bok om lapparnas liv av Johan Turi. Utgiven av Emilie Demant Hatt. Översatt till svenska av Sven Karlen och K.B. Wiklund. Stockholm 1917. Wahlström & Widstrand i distribution. <https://www.samer.se/1374>
<https://litteraturbanken.se/författare/TuriJ/titlar/Muittalus1917/sida/1/faksimil>

*****

Saamen lapset monilla matkoilla mukana

Kuva: Erkki Mikkola, Museovirasto.

Panoraama Kolarista 1932. Äkäslompolo. Taustalla Lainio-, Kesänki- ja Yllästunturit.

Vasemmalla: Enontekiö Raaskakaltio 1923. Kristiina Näkkäljärvi (vas.) sylissä Inga Näkkäljärvi. Vieressä Kristiinan äiti Elli Mattar, jolla sylissä Tuomas Näkkäljärvi. Vieressä Aslak Näkkäljärvi. Kuva: Väinö Auer. Museovirasto.

Keskellä: Enontekiö 1930. Seita Terbisvaarri. Kuva: Samuli Paulaharju, Museovirasto.

Oikealla: Enontekiö. Saamelaisia kodan edustalla, ahkion eteen valjastettu poro. Kuva: Museovirasto.

Vasemmalla: Neljän tuulen tie 466 km Tornioista Kilpisjärvelle. Lapsia Piera Tornensiksen kodan edessä Ropinsalmen tien pohjoispuolella. Vas. Siiri Vaionpää ja äärimmäisenä oikealla Elli- Saara Tornensis. Kuva: Matti Poutvaara 1952, Museovirasto.

Keskellä: Saamelaislapsia kodan edustalla Palojoen varrella Palojoensuun ja Suonttajärven välillä. Kuva: Pekka Kyytinen, Museovirasto.

Oikealla: Petsamo Suonikylä 1935. Ivan ja Martta Gauriloff leikkivät puusta vuolluilla poroilla kodan edustalla Tshingalas Kallajaurulla. Kuva: Karl Nickul, Museovirasto.

Vasemmalla: Petsamo Saamelaismies ja -lapset korjaamassa rekeä 1950. Kuva Pekka Kyytinen. Museovirasto.

Keskellä: Sodankylä Mutenia 1938 Lapset leikkivät pororaitoa. Kuva: Samuli Paulaharju, Museovirasto.

Oikealla: Petsamo Suonikylä 1932 Ontas Fonoffin lapset laskevat mäkeä. Kuva: Karl Nickul, Museovirasto

Vasemmalla: Enontekiö Pöyrisjärvi. Näkkälän lapset rakentavat leikkikotaa.
Kuva: Samuli Paulaharju, Museovirasto.

Keskellä: Enontekiö 24.7.1955. Nils-Aslak Valkeapää kotoisin Pättikästä. Kuvattu 12-vuotiaana.
Kuva: Eero Sauri, JOKA Journalistinen kuva-arkisto, Museovirasto.

Oikealla: Enontekiö Kalkujärvi. Laavukota ja säilytysteline rannalla.
Kuva: Racz Istvan. Kuva: Museovirasto

Vasemmalla: Utsjoki 1937. Poika ja hevoskärryt hiekkatiellä Utsjoen tunturimaastossa.
Kuva: G. Stenfors, Museovirasto.

Keskellä: Inari 1918. Niila Länsman ja pässi. Kuva: Museovirasto.

Oikealla: Muonio Kätkäsvanto 1929. Antin porokaarre. Pienoismalli.
Kuva: Ilmari Manninen, Museovirasto.

Vasemmalla: Inari Angel 1948. Tyttö nyt kovasti suuttui pojalle.
Kuva: Jorma Heinonen, Museovirasto.

Keskellä: Petsamo Suonikylä 1932. Koltta Paavali Sverloffin lapset Vappi ja Annaz pirtissä Sverloffien talvikylässä. Kuva: Karl Nickul, Museovirasto.

Oikealla: Sodankylä Vuotso 1935. Lapin poika ja porokoira. Kuva: Museovirasto.

Vasemmalta 1.: Enontekiö. Inger Anna Juuso pikku poropaimen 900 metrin korkeudella.
Kuva: Museovirasto.

Vasemmalta 2.: Enontekiö 1921. Vuontisjärven poikia. Samuli Paulaharju. Kuva: Museovirasto.

Keskellä: Enontekiö Vuontisjärvi 1905. Taustalla Pallastunturi. Kuva: Museovirasto.

Oikealla 1.: Rovaniemi 1940. Pikkupoika Rovaniemeltä Kittilän tien varrelta Meteorologisella asemalla. Kuva: Niilo Kallio, Museovirasto.

Oikealla 2.: Saamelaispoika heittää suopunkia Helsingin poroviikolla 1936.
Suomen Kuvalehti 7/1936, Museovirasto.

Vasemmalla: Sodankylä Vuotson majatalo. Saamelaisia rappusilla. Kuva: Museovirasto.

Keskellä: Lappi 1950. Saamelaisia lapsia yhdessä lukemassa. Kuva: Museovirasto.

Oikealla: Sodankylä 1927–1929. Naisia ja lapsia Ylitalon pirtissä. Kuva: Esa Hilli, Museovirasto.

Vasemmalla: Äkäslompolo 1953. Retkeilijät ihailivat maisemaa Kesängissä Äkäslompolossa.
Kuva: Matti Poutvaara, Museovirasto.

Keskellä: Tenojoki 1946. Suvijön aurinko Tenojoella. Kuva: Uuno Peltoniemi, Museovirasto.

Oikealla: Utsjoen Kevoniemi 1964, jossa on Turun yliopiston tutkimusasema.
Kuva: Matti Poutvaara, Museovirasto.

Vasemmalla: Petsamo. Vuonomaaisema Petsamosta. Kuva: Museovirasto.

Oikealla: Utsjoki 1951. Outakosken ranta Tenajoella. Matkalaisia menossa Outakosken SPR-sairasmajalle. Kuva: Jorma Pohjanpalo, Museovirasto.

Lasten arkielämää – perinteitä ja luonnon ehtoja noudattaen

Vasemmalla: Petsamo Suonikylä 1935. Nuoria poropaimenia Kallajaurin kotitokassa syyskuu 1935. Kuva: Karl Nickul, Museovirasto.

Keskellä: Inari Kessivuono 1918. Nili, poika seisoo vieressä. Kuva: Väinö Auer, Museovirasto.

Oikealla: Inari 1938. Saamelaistyttö poroineen Inarista. Kuva: Otso Pietinen, Museovirasto.

Vasemmalla: Enontekiö 1930. Tytöt postinkantajina. Kuva: Samuli Paulaharju, Museovirasto.

Keskellä: Utsjoki. Tyttö ja päiväkakkaroita. Kuva: Antti Hämäläinen, Museovirasto.

Oikealla: Enontekiö Hetta 1921. Tytöt noutamassa luutavarpuja. Kuva: Samuli Paulaharju, Museovirasto.

Kenkäheinät ja paulanauhat – matkoilla ja askareissa jalat lämpiminä

Vasemmalla: Kiiruna Lattialahti Ruotsi. Kenkäheiniä kuivumassa.
Kuva: Samuli Paulaharju, Museovirasto.

Keskellä: Siperia 24.3.1913. Kai Donnerin retkikunnan leiripaikalta Siperiassa kenkäheinien kuivausta rakovalkealla. Kenkäheinien avulla pidettiin jalat lämpiminä.
Kuva: Kai Donner, Museovirasto.

Oikealla: Petsamo Parkkina 1927. Kenkäheiniä kuivumassa telineissä.
Kuva: Kustaa Vilkuna, Museovirasto.

Vasemmalla: Inari Lusmaniemi 1938. Kenkäheiniä pehmitetään. Mukana Elli-Maria Paadar, Anni-Bigga Paadar ja Maarit Paadar. Kuva: Otso Pietinen, Museovirasto.

Keskellä: Inari Juutua Sarviniemi (Valle) 1913. Kenkäheinän pehmitys ja kenkäheinävierre.
Kuva Toivo Itkonen, Museovirasto.

Oikealla: Petsamo Suonikylä 1935. Rjiggu-Uljan Fofonoff ja vierroiksi sidottuja kenkäheinänippuja.
Kuva: Karl Nickul, Museovirasto.

Vasemmalla 1.: Inari Paadarjärven Lusmaniemi 1938. Saamelaisnainen kenkäheinää punomassa. Kenkäheinää kierretään rullalle. Pekka Paadarin tytär Elli-Maria Paadar.
 Kuva: Otso Pietinen. Museovirasto.

Vasemmalla 2.: Inari 1925. Oskari Uula laittaa kenkäheinää kenkänsä.
 Kuva: Samuli Paulaharju, Museovirasto

Keskellä: Petsamo Suonikylä 1933. Kolttanainen Iires leikkaa saraa, kenkäheinää puukollaan.
 Kuva: Ilmari Manninen, Museovirasto.

Oikealla 1.: Petsamo. Koltttatyttö valmistaa kenkäheinää. Kuva: L. Boyd, Museovirasto.

Oikealla 2.: Enontekiö 1933. Alustakivi ja heinäkurikka. Kurikalla hakattiin heinä pehmeäksi.
 Kuva: Samuli Paulaharju, Museovirasto.

Vasemmalla: Inari 1957. Mies laittamassa heiniä kenkiin. Katossa ja seinällä paljon tavaraa kuivaamassa.
 Kuva: P. Eronen, Museovirasto.

Keskellä: Enontekiö Pättikka - Kova lapinkylän alueella. Juhani Valkeapään tyttären Elli Marja Labban ”kenkäheinäsolmaisat” kuivumassa TVH:n lumiaidalla heinäkuussa 1964.
 Kuva: Nils Aslak Valkeapää, Museovirasto.

Oikealla: Enontekiö Kultima 1950. Maarit Norjan Koutokeinosta asettaa nutukkaita Pekka Kyytisen jalkoihin. Kuva: Pekka Kyytinen, Museovirasto.

*****

Kenkäheinien valmistus ja käyttö kuuluu ekologisen perinnetiedon piiriin. Kenkäheiniä käytettiin lämmikkeiksi ja kuivikkeiksi. Parasta kenkäheinää sai lapinsarasta. Saraa kerättiin loppukesästä elokuusta lähtien kosteista paikoista luhtasoilta ja rannoilta. Leikkaamiseen käytettiin sirppiä tai leukua. Kenkäheinä saattoi korvata villasukat. Kenkäheinän ja paulanauhojen valmistus ja käyttö opittiin jo lapsena. (samimuseum.fi; siida.finna.fi; Wikipedia.org.)

*****

Kalastusta Saamenmaalla – ravintoa ja antoisaa harrastusta

Vasemmalla: Inari Paatsjoki 1913. Nuoran Pekka Saijets suolaa taimenta.
Kuva: T. Itkonen, Museovirasto.

Keskellä: Inari. Tyytyväisenä hymylevä kalastajapoika ja iso lohi. Kuva: A. Pietinen, Museovirasto.

Oikealla: Inari Angell 1925. Lohipato. Kuva: Samuli Paulaharju, Museovirasto.

Vasemmalla: Inari 1931. J. Jomppasen poika ja porot. Kuva: Museovirasto.

Keskellä: Inari 1937. Kala-aitta, nili Kolmoisjärvellä. Kuva: Museovirasto.

Oikealla: Inari 1937. Ukon järven rantamaisemia. Kuva: Antti Hämäläinen, Museovirasto.

Vasemmalla: Utsjoki – Tenojoki. Nillukan kesäpaikassa lapetaan nuottaa rannalta veneeseen.
Kuva: Antti Hämäläinen, Museovirasto.

Keskellä: Utsjoki 1925. Hans ja Uula Guttormin lohisaalis. Kuva: Samuli Paulaharju, Museovirasto.

Oikealla: Utsjoki 1922. Tsuoggajärvi ja Ollillan talo. Kuva: Eero Suominen, Museovirasto.

Vasemmalla: Enontekiö Robinsalmi 1945 Benjami Uusitalon mökki Robinsalmella Kilpisjärventien varrella. Taustalla Könkämäeno ja Naimakkajärvi. Kuva: Uno Peltoniemi, Museovirasto.

Keskellä: Kittilä 1920. Rauman perhe istuu portailla. Kuva: Samuli Paulaharju, Museovirasto.

Oikealla: Inari Lemmenjoki 1932 Lemmenjoen suu ja rakennuksia. Kuva: Museovirasto.

Vasemmalla: Petsamo Salmijärvi 1927. Nuotta kuivumassa uluilla. Kuva: Kustaa Vilkuna, Museovirasto.

Keskellä: Inari Ivalojoeki 1900-luvun alussa. Kullanhuuhtoja. Kuva: Väinö Tanner, Museovirasto.

Oikealla: Inari 1913. Joella kullan huuhtontaa. Kuva: Toivo Immanuel Itkonen, Museovirasto

Vaikeita vuosia – menetyksiä ja surua

Kuvat: A. R. Elfving, Museovirasto.

Vasemmalla: Paatsjoen ambulanssin 1918 henkilökuntaa Rovaniemen ja Sodankylän rajamerkillä. Naisilla sääskilakit. Iso puuristi.

*****

Espanjantauti riehui vuosina Suomessa 1918-1920. Inarissa tauti oli tammikuussa 1920 tuhoisin. Kaikkiaan 190 asukasta kuoli ja 120 orpolasta jäi kodin hoivaa vaille. Myös eläimiä kuoli, koska hoitajat olivat kuolleet. Joukkohautauksia tehtiin. Tilanne oli järkyttävä.

<https://www.samimuseum.fi/anaras/historia/espanjan.html>. Espanjantaudin tuhot Inarissa/Samimuseum

*****

Keskellä: Inari 1913. Paatsjoen ambulanssi ylittämässä lossilla järveä. Kärret peitetty.

Oikealla: Paatsjoen ambulanssin henkilökuntaa 1918. Paistetaan kalaa. Vasemmalta. Toivo Itkonen, Väinö Auer Punaisen Ristin nauha käsivarressa ja Hannes Heikkinen.

Pettuleipä pulavuosina – leivän korvikkeita

Vasemmalla: Inari Juutua Sarviniemi 1914. Kirkkoväärti Santeri Valle irrottaa pettua männystä. Pettua käytettiin leivontaan, keiton suurusteena ja vatsalääkkeenä.
Kuva: Toivo Itkonen, Museovirasto.

Keskellä: Sodankylä Larivaara. Paatsjoen ambulanssin 1918 henkilökuntaa. Taustalla Luostotunturi. Aidalla pettulevyjä kuivumassa ja vieressä ambulanssikärryt.
Kuva: A. R. Elfving, Museovirasto.

Oikealla: Taivalkosken Matalainen 1917. Petäjää nyljetään metsässä. Hätäleipä. Männyn jälsi- ja nilakerroksesta tehtiin hätäravinnoksi pettujauhoa, josta leivottiin pettuleipää. Petulla voitiin korvata osa ruisjauhoista. Pettuun voitiin lisätä lanttua, naurista, perunaa.
Kuva: Samuli Paulaharju, Museovirasto.

Kuvat: Samuli Paulaharju, Museovirasto.

Vasemmalla: Taivalkoski Matalainen 1917. Pettua survotaan kirnussa.

Keskellä: Taivalkoski Matalainen 1917. Pettu seulotaan puhtaammaksi pirtissä.

Oikealla: Taivalkoski Matalainen 1917. Pettua paahdetaan.

Vasemmalla: Sodankylä Paatsjoen ambulanssin henkilökuntaa 1918 Vuojärvellä. Diakonissat ja lääkäri. Talon pettua kuivaamassa orrella pihalla. Taustalla ambulanssikärryt.
Kuva: A.R. Elfving, Museovirasto.

Keskellä: Petsamo Suonikylä 1933. Pettua kuivaamassa pirtin orsilla takan vieressä. Männyn nilasta oli kuorittu pettua, joka kuivatettiin, paahdettiin uunissa ja jauhettiin.
Kuva: Ilmari Manninen, Museovirasto.

Oikealla: Taivalkosken Matalainen 1917. Petäjistä otettuja levyjä silvitään ja kuivataan.
* Kuusesta ei voi pettua valmistaa. Koivun mahla keväisin on ravitsevaa.
Kuva: Samuli Paulaharju, Museovirasto.

Rajojemme turvaaminen – saa vapaana kasvaa ja kulkea kotoisilla mailla

Petsamo

Vasemmalla: Petsamo 1939. Neljä uljasta saamelaispoikaa saapuu reippain askelin alokkaiksi kantaen olallaan tavaranyyttejään. Petsamon rajavartiosto. Kuva Uno Peltoniemi. Museovirasto.

Keskellä: Petsamo 1939. Vasta saapuneet alokkaat ja kouluttaja. Kuva Uno Peltoniemi. Museovirasto

Oikealla: Petsamo 1939. Alokkaat seisovat kasarmin pihalla. Kuva Uno Peltoniemi. Museovirasto

Kuvat: Uno Peltoniemi, Museovirasto.

Vasemmalla: Petsamo 1939 Ringissä kentällä istuville asevelvollisille opetetaan jalkarättien käyttöä. Rajavartio.

Keskellä: Petsamoo elokuu 1939. Sotilaat Kyrö, Kostin, Klytekeroff, Nuorgam ja Gauriloff kivääreineen kasarmin edessä. Rajavartiosto.

Oikealla: Petsamo 1935 Alokkaat seisovat kentällä kahdessa suorassa rivissä.

Rajajooseppi Luttojoella – muistojen kenttä

Vasemmalla: Raja-Jooseppi 21.7.1942 Asunto Luttojoen rannalla. Kuva: R. Roivainen, SA-kuvat.

Keskellä: Raja-Jooseppi eli Josef Juhonpoika Sallila 1927. Vieressä Tilta eli Matilda Lehikoinen. Kuva: Erkki Mikkola, Museovirasto.

Oikealla: Raja-Jooseppi 21.7.1942 Luttojoen rannalla rakennuksia mäellä. Kuva: R. Roivainen, SA-kuva

Savukoski – Lähellä rajaa – kaukana kaikesta

Kuvat: Uuno Peltoniemi, Museovirasto.

Vasemmalla: Savukoski 1939. Martin vartion miehiä.

Keskellä: Savukosken vartio 1934. Neljä Savukosken rajavartijaa seisoo vartioston edessä. Yhdellä sotilaalla on varis kädessä.

Oikealla: Martin vartio 1939. Miehiä vartion edessä.

Vasemmalla: Savukoski 1936. Sotilas venerannassa tekee vihtoja. Kuva: Uuno Peltoniemi, Museovirasto.

Keskellä: Savukoski 1946: Martin pieni vartiiorakennus ja sauna. Kuva: Uuno Peltoniemi. Museovirasto.

Oikealla: Savukoski 23.9.1943. Martinkylän sotilaskoti. Kuva: Pekka Kyytinen, SA-kuvat.

Märkäjärvi – Kelloselkä - Salpalinjaa, jänkämaisemia ja korpiteitä

Kuvat: Uno Peltoniemi 1946, Museovirasto.

Vasemmalla: Salla-Märkäjärvi-Kelloselkä: Märkäjärvi 1938 Parakki ja sotilas.

Keskellä: Kelloselän vartion rajamies leikkii pihalla karhupennun kanssa Kursussa 1946.

Oikealla: Parakki Kursussa 1945.

Kuolajärvi – Salla rajavartion maisemissa

Kuvat: Uno Peltoniemi, Museovirasto.

Vasemmalla: Salla Korja 1936. Sotilaat Alhola, Parikka, Ahvensalmi ja alikersantti Jalonen rannalla. Rajavartiosto.

Keskellä: Salla Korjan vartiorakennus 1936 tunturiseudulla.

Oikealla: Salla Korjan vartiorakennus 1936. Hirsinen rakennus mäen päällä. Rajavartiosto.

Kuvat: Uno Peltoniemi, Museovirasto.

Vasemmalla: Kuolajärvi Salla 1934. Vänrikki Keravuo työskentelemässä. Vierellä kapteeni Bär ja reservin vänrikki Stelander.

Keskellä: Kuolajärvi Salla 1935. Petsamon rajavartiomiehet olivat hiihtaasseet nopsasti Petsamosta Sallaan viestintäkurssille.

Oikealla: Kuolajärvi Salla 1934. Sallan sotilaskoti. Kahvipöytä ja nuori tarjoilija.

Kuvat: Uno Peltoniemi, Museovirasto.

Vasemmalla: Salla 1939. Everstiluutnantti Villamo, runoilija V.A. Koskenniemi, kapteeni Väänänen ja Hannu Koskenniemi tulevat kävellen pikku tietä.

Oikealla: Salla Kuolajärvi kesä 1934. Kapteeni Bär esittelee pienoismallia vänrikki Keravuolle ja reservin vänrikki Stelanderille. Rajavartiolaitos.

Vasemmalla: Salla 1939. Uusi sotilaskoti vihittäen käyttöön 1939. Kuva: Uno Peltoniemi, Museovirasto.

Keskellä: Salla – Kuolajärvi 1934. 2/LR:n miehiä lähdössä hiihtäen Sallasta Kurtille. Sotamies Kimpimäki etummaisena tavarapussi selässään. Kuva. Uno Peltoniemi, Museovirasto.

Oikealla: Salla -Kuolajärven tien pääväylä 1910-1929. Taustalla Sallatunturi. Etualalla Pietarisen kahvila. oikealla Kellokummun kauppa. Tie vie Matkustajakotiin. Kuva: Ilkka Paavaliemi, Museovirasto.

Onkamon vartio – näkymät järvimaiseman itäpuolelle

Vasemmalla: Salla Onkamon vartio 1941 Vartiomies lukee lehteä. Kuva: Uno Peltoniemi, Museovirasto.

Keskellä: Salla 1950. Järvinäkymä Onkamosta. Taustalla tunturi. Kuva: Matti Poutvaara, Museovirasto

Oikealla: Salla Onkamo 1994. Vartiomiehet kahvilla. Kuva: Uno Peltoniemi, Museovirasto.

Vuorikylän vartio - Ohrasen leivän kylä Vuorijärven rannalla

Kuvat: Uuno Peltoniemi, Museovirasto.

Vasemmalla: Vuorikylä 1934. Vuorikylän vartiomies korjaa pieksua.

Keskellä: Vuorikylä 1937. Vuorikylän vartion miehiä portailla.

Oikealla: Vuorikylä 1936. Korp-raali Ylinen nostaa ohrarieskoja uunista.

Vasemmalla: Salla Vuorikylä 1936. Urheilukilpailut. Miehet valmistautuvat juoksukilpailuun. Ajanottaja vieressä. Rajavartiolaitys. Kuva: Uuno Peltoniemi, Museovirasto.

Keskellä: Salla Vuorikylä. Siemingin ja Vuorikylän vartiot kohtaavat. Kahvinkeittoa. Kuva: Uuno Peltoniemi, Museovirasto.

Oikealla: Kuolajärvi Vuorikylä 1910. Vuorijoen ylitys poroaitaa pitkin. Rajaretki. Kuva: Samuli Paulaharju, Museovirasto

Alakurtti - Kurtin vartio

*Alakurtin tukikohta on avattu uudelleen Venäjällä vuonna 2015

Kuvat: Uuno Peltoniemi, Museovirasto.

Vasemmalla: Salla-Kuolajärvi 1934 Kurtin vartion miehiä rappusilla.

Keskellä: Salla-Kuolajärvi 1934. Kurtin vartion sotilaita rantaniityllä.

Oikealla: Salla-Kuolajärvi 1934. Rajalaitoksen vartiotalo Kurtilla.

Kuvat: Uno Peltoniemi, Museovirasto.

Vasemmalla: Kurtin vartio 1934. Vartion miehet vapaa-ajalla.

Keskellä: Salla – Kuolajärven kirkonkylä 1937. Runoilija V.A. Koskenniemi ja Sallassa käytettyyn lapinpukuun pukeutunut poromies juttusilla.

Oikealla: Kurtin vartio 1939. Miehet vartion pihalla istumassa.

Vasemmalla: Salla - Tuntsajoki 1940-luvulla. Poika uimapatjalla Tuntsajoella.
Kuva: Paaer Germund. Museovirasto.

Keskellä: Kuolajärvi – Kurtti 1934. Sotilas seisoo niityllä siansorkka-aidan edessä.
Kuva: Uno Peltoniemi, Museovirasto.

Oikealla: Salla – Kurtti 1939. Sotilas tulee pitkospuita pitkin metsässä.
Kuva Uno Peltoniemi, Museovirasto.

Vasemmalla: Salla kesä 1934. Kahden hengen partio ylittää suon pitkospuita pitkin matkallaan Jyrhämään. Kuva: Uno Peltoniemi, Museovirasto.

Keskellä: Uusi Salla kirkonkylä 17.8.1948 Salpalinjaan kuuluvaa kiviestettä. Kuva: Museovirasto.

Oikealla: Salla Vuorijärvi 1938. Vene ja miehet. Tuulella otetaan nuori koivu purjeeksi.
Kuva: Eino Nikkilä, Museovirasto.

Vasemmalla: Kuolajärvi 1890-1899. Sallatunturi ja Rohmoiva tunturi.
Kuva: J. K. Inha; tuottaja K.E. Stålberg, Museovirasto.

Keskellä: Alakurtti Tuntsa 21.10.1941. Alakurtin lotta sairaankuljettajien ja lottien korsussa.
Kuva: P.E. Jansson, SA-kuvat.

Oikealla: Salla Tuntsajoki 1941. Tuntsan lohirikas Liekaköngäs. Kuva: K. Roivainen. SA-kuvat.

Vasemmalla: Salla Alakurtti. Alakurtin kylä 1934. Näkymä Palovaaralta Alakurtin kylään. Taustalla Lusmavaara ja oikealla Silmäpuolivaara, jonka edessä Ahkiojärvi.
Kuva: Konrad Rantala, museovirasto.finna.fi.

Oikealla: Salla Alakurtti. Kurtin kylä 1936. Hirsirakennus lähellä rantaa. Ahkiojärvi. Taustalla vaaramaisema. Kuva: Uno Peltoniemi, Museovirasto.

Niiltä matkoilta eivät kaikki palanneet

Vasemmalla: Enontekiö, Kilpisjärvi: Lapin sodan 15.9.1944–27.4.1945 muistomerkki kuvattuna 1973.
Kuva: Uno Peltoniemi. Museovirasto.

Keskellä: Rovaniemen sankarihautausmaa sodan jälkeen 16.8.1948.
Kuva: Joka journalistinen kuva, Museovirasto.

Oikealla: Lapin sodan muistomerkki Inarin Kaamasessa 1984.
Kuva: P.O. Welin, Museovirasto.finna.fi

*****

Neuvostoliitolle vuonna 1944 Moskovan rauhansopimuksen mukaisesti luovutetut alueet olivat Petsamo, osa Sallaa ja Kuusamoja sekä Karjala. Näiden alueiden evakossa olleet asukkaat joutuivat jättämään kotinsa lopullisesti rajan taakse. Petsamolaisia asutettiin Inarin Nellimiin ja Sevetijärvelle sekä Tervolan Varejoelle uusiin suomenkielisiin ympäristöihin. Osa Petsamon ja Savukosken naisista ja lapsista oli ollut siviilisotavankeina Neuvostoliiton puolella. Sallassa kotikyliä olivat olleet kirkonkylä Sallansuu, Alakurtti, Yläkurtti, Korja, Kuolajärvi, Lampela, Sovajärvi, Vuosnajarvi, Tuutijärvi ja Vuorijärvi (Vuorikylä). Sodankylän, Sompion ja Kuolajärven lapinkylissä puhuttu keminsaami oli jo silloin käytännössä kuollut. Lapin sodan aikana saksalaisotilaat ennen lähtöään Suomesta polttivat suuren osan Lapin rakennuksista ja miinoittivat alueita. Partisaani-iskut itärajalta olivat olleet tuhoisat. Evakkomatkalta tultiin sitten sotaorpolapsien kanssa tuhkan peittämille uusille raivaamattomille pihuille. Jälleenrakennusajan vuosina syntyi paljon lapsia, jotka nostivat maan ja tulevaisuuden uskon uuteen nousuun.

*****

LÄHDEMATERIAALI JA KIRJALLISUUS:

Kuvat: museovirasto.fi; museovirasto.finna.fi; SA-kuvat;

Osoitteita, oheismateriaalia: samimuseum.fi; siida.finna.fi; oulu.fi; Giellagas-instituutti; slakthistoria.se; samer.se; undersvisningshistoria.se; umu.se; Wikipedia.org; ruijan-kaiku.no; kuolajarven.nettisivu.org; petsamoseura.net; kalmistopiiri.fi; litteraturbanken.se

Kirjallisuutta ja aineistoja, oheislukemista

Allt om samerna. Ruotsin saamelaiden infisivu <https://samer.se/2562?=73>

Fellman, Isak (Red.) 1905-1915. Handlingar och uppsatser angående Finska Lappmarken och lapparne. Samlade och utgifna af Isak Fellman i anslutning till Jacob Fellmans "Anteckningar under min vistelse i Lappmarken" I-IV (1910-1915) Finska Litteratursällskapet Tryckeri 1910-1915. Helsingfors 1910. Digitalisering av Kungliga biblioteket. Litteraturbanken.se <https://www.litteraturbanken.se> (snabbsökning -otsikolla)

<https://www.litteraturbanken.se/forfattare/FellmanI/titlar/HandlingarOchUppsatser/sida/1/faksimil/>

Garsiö, Annalina 2017. "Samer, finns de på riktigt? – en analys av hur svenska samer och den samiska kulturen framställs i läroböcker. Uppsala universitet. Institutionen för pedagogik, didaktik och utbildningstudier.

<https://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1112692/FULLTEXT01.pdf>

Gustafsson Sara 2014. Bilden av samerna. Svenska Turistföreningens framställning av samerna under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Örebro universitet. C-uppsats.

<https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:750824/FULLTEXT01.pdf>

Elenius, Lars 2001. Både finsk och svensk: Modernisering, nationalism och språkförändring i Tornedalen 1850-1939. Umeå universitet.

Ervasti, Samuli 2020. 1918-1920 Influenssapandemia Jyväskylän lehdistön näkökulmasta. Jyväskylän yliopisto. Kandidaatti-tutkielma. Historian ja etnologian laitos.

<https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/75041/URN%3ANBN%3Afi%3Aju-202104132349.pdf>

Espanjantaudin tuhot Inarissa/samimuseum.fi

<https://www.samimuseum.fi/anaras/historia/espanjan.html>

Haataja, Crista 2013. Matka metsäsaamelaiden maille: menneisyys näytteillä Levin matkailuympäristössä. (Taustakartoitus Kemin Lapin metsäsaamelaisesta kulttuurista ja Kittilän lapinkylän elämäntilasta) Pro gradu. Lapin yliopisto. Taiteiden tiedekunta/kuvataide.

<https://lauda.ulapland.fi/handle/10024/60701>

- Hansson, Johan 20.12.2024. Slöjd på samernas folkhögskola i Jokkmokk 1971–1999. Föreningen Svensk undervisningshistoria FSUH/Tidskriften Vägval i skolans historia
<https://undervisningshistoria.se/slojd-pa-samernas-folkhogskola-i-jokkmokk-1972-1999/>
- Harjumaa, Tiina 2015. Petsamosta Varejoelle. Siirtolaisyhteisö menneisyyden, arjen ja tulkintojen jälleerakentajana toisen maailman sodan jälkeen. Tutkielma. Turun yliopisto. Kulttuurihistoria.
<https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/113804/Harjumaa2015.pdf>
- Harjumaa, Tiina 2021. Menetetty ja läsnä oleva Petsamo. Menneisyyden tulkitseminen ja historian rakentuminen petsamolaisessa muistiyhteisössä. Väitöskirja. Lapin yliopisto.
https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/64887/Harjumaa_Tiina.pdf?sequence=1
- Havela, Tanja 2014. Kittilän lapinkylä: Soveltava taide kulttuuriperinnön representaationa. Pro gradu. Lapin yliopisto. Taiteiden tiedekunta. https://www.finna.fi/Record/lauda.10024_60830
- Heinonen, Hannu 1993. Sallan historia. Sallan kunta: Sallan seurakunta. Jyväskylällä.
- Innanen Kaisu. Artikkelitoini Väänänen ja Irma Innanen. Jäämeren rannan lasten sotavankeus ja Petsamoon jäänyt nuoruus. Petsamoseuran kotisivut: petsamoseura.net
<https://www.petsamoseura.net/toini-vaananen-ja-irma-innanen---jaameren-rannan-lasten-sotavankeus-ja-petsamoon-jaanyt-nuoruus>
- Itkonen, T. I. 1948. Suomen lappalaiset vuoteen 1945. I–II. Porvoo: WSOY.
- Itkonen, Tuomo 1934. Lapinkielinen Aapinen. Porvoo: WSOY
- Johan Turi 1917. Muittalus samid birra – En bok om lapparnas liv av Johan Turi. Utgiven av Emilie Demant Hatt. Översatt till svenska av Sven Karlen och K.B. Wiklund. Stockholm 1917. Wahlström & Widstrand i distribution. <https://www.samer.se/1374>
<https://litteraturbanken.se/författare/TuriJ/titlar/Muittalus1917/sida/1/faksimil>
- Johan Turi 1931. Från fjället. Översättning till svenska av Anna Bielke. Gleerup. Lund. (Kungliga biblioteket)
- Johan Turi 1979. Kertomuksia saamelaisista. Suomentanut Samuli Aikio. Muittalus samiid birra. Porvoo: WSOY
- Jonsson Alva & Larsson, Tora 2024. Samerna tar plats på kultursidan: En kvantitativ innehållsanalys av fyra svenska tidningar 2023. Umeå universitet.
<https://umu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1869990/FULLTEXT01.pdf>
- Jouste Marko 2011. Jutavista saamelaisista talollisiksi poronhoitajiksi: Enontekiöläisen Guhtur Maggan ja Gaddja Nikodemuksen muutto Inarin Kutturään osana pohjoissaamelaisten suurporotalouden ekspansiota 1800-luvun jälkipuoliskolla. Historian Pro gradu. Tampereen yliopisto. Yhteiskunnan ja kulttuuritieteiden yksikkö. <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/82780/gradu05260.pdf>
- Kantola, Kaarlo 2024. Aikamatka Kuolajärvelle eli Vanhaan Sallaan. Rovaniemi: Väyläkirjat.
- Kellokumpu, Kauko. 1999. Atimoja. Kellošelän ja Aatsingin kyläkirja. Kuusamo: Koillismaan kirjapaino Oy.
- Kirjallisuutta Lapin sodasta, evakoista ja jälleerakentamisesta – lapsen silmin. Rovaniemen kaupungin kirjasto Lappi-osasto Päivitetty heinäkuussa 2024.
<https://lapinkavijat.rovaniemi.fi/kirjaluetelot/lapinsota.html>
- Kortekangas, J. Juhani 2008. Poronhoidon synty ja kehitys Suomessa. Helsinki: SKS
- Kukkola, Rosa 2022. Luokanopettajien saamelais tietous ja kokemukset saamelaiskulttuurin huomioimisesta opetuksessa – näkökulma Rovaniemeltä. Pro gradu. Kasvatustieteiden tiedekunta. Lapin yliopisto.
https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/65095/Kukkola_Roosa.pdf?sequence=1
- Kukkonen, Marjaana 2016. Lappalaiset suomalaisissa kansantarinoissa. Pro gradu-tutkielma. Saamelainen kulttuuri. Giellagas instituutti. Oulun yliopisto.
<https://oulurepo oulu.fi/bitstream/handle/10024/7238/nbnfioulu-201606302595.pdf?sequence=1>

- Kuorsalo Anne - Saloranta Iris 2010. Sodan haavoittama lapsuus. Ajatuskirja. Helsinki: Gummerus.
- Laiti, Marikaisa 2018. Saamelaisen varhaiskasvatuksen toteutus Suomessa. Väitöskirja. Lapin yliopisto. <https://lauda.ulapland.fi/handle/10024/63477>
- Lauerma, Sirkka 2022. Siniutuinen Lapinmaani. Helsinki: Books on Demand.
- Lehtola, Veli-Pekka 2009. Lappalaiskaravaanit harhateillä, kulttuurin lähettiläät kiertueilla? Saamelaiset Euroopan näyttämöillä ja eläintarhoissa. Artikkelijulkaisussa Faravid: Pohjois-Suomen historiallisen yhdistyksen vuosikirja 33. 321–346
<https://www.veli-pekkalehtola.fi/UserFiles/files/Karavanpakattu.pdf>
- Lehtola, Veli-Pekka 2015. Saamelaiset – historia, yhteiskunta ja taide. Inari: Kustannus-Puntsi. Päivitetty laitos 2015.
- Linnanmäki, Eila 2005. Espanjantauti Suomessa: influenssapandemia 1918–1920. Talous- ja sosiaalhistorian väitöskirja. Helsingin yliopisto. Helsinki: SKS.
- Lähteenmäki, Maria 2022. Punapakolaiset. Suomalaisnaisten elämä ja kohtelu Neuvosto-Karjalassa. Helsinki: Gaudeamus.
- Lähteenmäki, Maria 2004. Kalotin kansaa. Rajankäynnit ja vuorovaikutus Pohjoiskalotilla 1809–1889. Historiallisia tutkimuksia 220. Helsinki: SKS.
- Lähteenmäki Maria 2017. Jälkiä lumessa. Arktisen Suomen pitkä historia. Valtioneuvosten kanslia julkaisuja 8/2017. Suomi 100 vuotta. Helsinki.
- Magga, Anne-Maria 2024. Saamelaista poronhoitoa ja maankäyttöä ohjaavat siidajärjestelmässä omat lait ja oikeusperiaatteet. Väitöskirja. Lapin yliopisto. Julkaisu: Anne-Maria Magga: Siidan lait ja teoria. Tampere: Vastapaino 2024.
- Martikainen, Tyyne 2008. Talvisodan evakot ja siviilisotavangit – äidit ja lapset kurimuksessa. Espoo: TM-kirjat.
- Nieminen, Mauri 2006. Suomen poronhoidon historia ja kehitys. Poropäivät 2006 Kaamanen. <https://jukuri.luke.fi/bitstream/handle/10024/534335/t206.pdf?sequence=1>
- Norlin, Björn & Johansson, Madelen. 2012.2024. Samisk tematik inom skola och utbildningsväsende i pågående och nyligen avslutad utbildningshistorisk forskning. Föreningen Svensk undervisningshistoria. Tidskriften Vägval i skolans historia 20.12.2024.
<https://undervisningshistoria.se/samisk-tematik-inom-skola-och-utbildningsvasende-nedslag-i-pagaende-och-nyligen-avslutad-utbildningshistorisk-forskning>
- Pajari, Laila 2008. Kummuntalo Kursussa: 80-vuotiaan opettaja Laila Pajarin muistoja Kursusta vuonna 2008. <https://www.lapajarvi.fi/historiaa/kursu1.html>
<https://www.lapajarvi.fi/historiaa/kummuntalo.html>
- Passi, Tarja 2019. Lasten hyvinvointi saamelaisessa varhaiskasvatuksessa. Oulun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta.
<https://oulurepo oulu.fi/bitstream/handle/10024/13558/nbnfioulu-201911063056.pdf?sequence=1>
- Peltola M. – Keskitalo P. & Äärelä R. (toimittajat) 2019. Saamelainen varhaiskasvatus nyt: arvot, käytännöt ja osallisuus arjessa. Oulun yliopisto
- Päärnilä, Ossi 2024. Vaarassa mennän tullen. Jyväskylä: Atena.
- Saarinen, Sirkka 2017. Saamelaiset – Euroopan unionin ainoa alkuperäiskansa. <https://kieleke.fi/2017/02/28/saamelaiset-euroopan-unionin-ainoa-alkuperaiskansa/>
- Salomaa, Sanni 10.9.2018. Kittilän kansanperinnettä ja saamelaisten hautausmaita. Kalmistopiiri.fi <https://kalmistopiiri.fi/2018/09/10/kittilan-kansanperinnetta-ja-saamelaisten-hautausmaita>

Spjut, Lina – Svonni Charlotta 20.12.2024. Samisk utbildning i Sverige i relation till identitetsskapande budskap genom historien samisk innehåll i läroplan för sameskolan 22 i ett utbildningshistorisk perspektiv. Artikel 20.12.2024 Föreningen Svensk undervisningshistoria FSUH/Tidskriften Vägval i skolans historia.

<https://undervisningshistoria.se/samisk-utbildning-i-sverige-i-relation-till-identitetsskapande-budskap-genom-historien-samiskt-innehall-i-laroplan-for-sameskolan>

Svonni, Charlotta 2023. Utbildning för samer: ambitioner och praktiker i nomand- och sameskolan från 1950- till 2010-talet. Doktorsavhandling. Umeå universitet.

<https://diva-portal.org/smash/get/diva2:1794177/FULLTEXT02.pdf>

Svonni, Charlotta 2023. Att öka inflytande och återaktualisera traditionella kunskaper. Nordic Journal of Educational History. Vol. 10 No.1 (2023) Articles. (NJEH) 16.8.2023.

<https://journals.ub.umu.se/index.php/njedh/article/view/306>

Stinnerbom, Ola 2024. De försvunna samiska kulturarven 2024. Ekerlids Förlag. Stockholm.

Vuorikylä: Ohrasen leivän kylä. Sallan perinnepiiri 1996. Salla.

Torbjörn Wester 2.6.2023. Samisk kvinna ställdes ut i djurpark. Paris 1889. Artikkeli. slakthistoria, slakthistoria.se

Vahtola Jouko- Onnela, Samuli 1999. Turjanmeren maa – Petsamon historia 1920-1944. Petsamoseura 1999.

Tuomisto, Laura – Moilanen, Ulla 2018. Mukkalan historiallinen saamelaiskalmisto Savukoskella. Kalmistopiiri.

<https://kalmistopiiri.fi/2018/07/20/mukkalan-historiallinen-saamelaiskalmisto-savukoskella>

Tutkittua varhaiskasvatuksesta TVK. Vieraskynä Marikaisa Laiti..

<https://tutkittuavarhaiskasvatuksesta.com/2024/10/04/saamelainen-kasvatusajattelu-saamelainen-varhaiskasvatus>

*****

Julkaistu 6.2.2025, saamelaisten kansallispäivänä